

Zrínyi Miklós és öröksége

Szerkesztette
Hausner Gábor

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Zrínyi Miklós és öröksége

Vákát

Zrínyi Miklós és öröksége

Szerkesztő

Hausner Gábor

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

Ádám Balázs
Balla Tibor
Csikány Tamás
Hausner Gábor
Németh András
Négyesi Lajos

Szerzők
Padányi József
Pálffy Géza
Harald Pöcher
Ruszin-Szendi Romulusz
Sári Szabolcs
Szabó András

B. Szabó János
M. Szabó Miklós
Tóth Zsolt
Végh Ferenc
Zágorec-Csuka Judit

Szakmai lektor:
Padányi József

Kiadja a Nemzeti Közszerzői Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Bíró Csilla
Korrektor: Pokorádi Zsófia
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

A borítón az NKE HHK A épületének
aulájában látható Zrínyi-ábrázolás szerepel
(az eredeti Nagy Gábor munkája)

ISBN 978-963-531-658-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-659-5 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-660-1 (ePub)

© A szerkesztő, 2022
© A szerzők, 2022
© A kiadó, 2022

Minden jog védve.

Tartalom

A politikus, katona, költő-író Zrínyi Miklós (1620–1664) születésének 400. évfordulója	7
PÁRHUZAMOK I. – HONVÉDELMI ÉS HADERŐFEJLESZTÉSI PROGRAM MAGYARORSZÁGON A 17. ÉS A 21. SZÁZADBAN	9
Harald Pöcher: Gróf Raimondo Montecuccoli – Egy osztrák (olasz) hős, császárhoz hű sikeres diplomata, hadvezér és tudós	11
Csikány Tamás: Zrínyi korának hadművészete	23
B. Szabó János: A lovasság reneszánsza Európában? (1630–1670)	37
Pálffy Géza: Határok fölött – Zrínyi Miklós lojalításai és identitásai	53
Ruszin-Szendi Romulusz: Zrínyi és a modern katonai vezetéselmélet	73
Hausner Gábor: Zrínyi hadügyi reformjai és javaslatai	87
Végh Ferenc: Őrházak a Mura mentén – A Muraköz épített védelme a Zrínyiek korában	97
PÁRHUZAMOK II. – ZRÍNYI MIKLÓS ÉS A KORSZERŰ KATONAI KÉPZÉS	113
M. Szabó Miklós: A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem rövid története (1955–2011)	115
Sári Szabolcs: Pályakezdő tisztek kompetenciái	133
Németh András – Szabó András: Zrínyi-Újvár hadszíntérkutatási eredményeinek hasznosulása a katonai műszaki oktatásban	149
Ádám Balázs – Padányi József: Szigetvári Zrínyi Miklós pajzsa	179
Négyesi Lajos: A hazatérő Odüsszeusz	199
ZRÍNYI MIKLÓS EMLÉKEZETE	213
Tóth Zsolt: Gróf Zrínyi Miklós emlékhelyei Magyarországon és külföldön	215
Balla Tibor: Rónai-Horváth Jenő császári és királyi altábornagy, Zrínyi Miklós műveinek kiadója	229
Zágorec-Csuka Judit: Zrínyi Miklós emlékezete Szlovéniában	243

Vákát

A politikus, katona, költő-író Zrínyi Miklós (1620–1664) születésének 400. évfordulója

„Ezt az időt, kiben vagyunk, számlálhatatlan módon jó cselekedetekre szabhatjuk, mert az emberi társaságnak csendességére sok dolgokban hasznosan fáradhatunk, ki törvény tanulásában, ki politica elmélkedésben, ki vitézségben, és mind ezeket a közönséges jóra nézve.”

Zrínyi Miklós

Az Országgyűlés 2019. december 11-én elfogadott 51/2019. határozata Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulója alkalmából a 2020-as esztendőt Zrínyi Miklós-emlékévvé nyilvánította.¹ A képviselők egyhangúlag, 169 igen szavazattal fogadták el a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkára által előterjesztett határozati javaslatot, az indoklás szerint „tisztelettel adózva a magyar nemzetért tett hadvezéri, hadtudományi, költői és politikai munkásságának, valamint erőfeszítéseinek”.

Zrínyi életének, életművének felidézését nem csupán a kerek évforduló indokolja, hanem az is, hogy a róla kialakult kép több vonatkozásban a változás jeleit mutatja. Politikai, katonai, írói munkásságát az elmúlt évtizedek kutatásai új nézőpontokból világították meg és új összefüggésekbe helyezték. A történettudományban már évtizedekkel ezelőtt megkezdődött a romantikus nacionalizmus által örökített kép módosítása; a két pogány közt egy hazában magányosan őrlődő, tragikus sorsú hérosz helyett az 1980-as évektől egyre több figyelem jutott a harmincéves háborút követő európai hatalmi átrendeződésben Magyarországnak helyet kereső, a helyi érdekeket a francia–Habsburg-konfliktusba illesztő, a Német-római Birodalom francia orientációjú fejedelemségei (a Rajnai Szövetség tagjai) irányában tájékozódó széles látókörű politikusnak. A legutóbbi évek fejleménye a Zrínyik nemzeti határokön átnyúló családi kapcsolatainak megfelelő értékelése és kutatása, a Habsburg birodalmi arisztokráciába integrálódásuk hangsúlyozása. Új kutatási eredmények sora járult hozzá a család és Zrínyi Miklós kettős, horvát és magyar identitásának mélyebb megértéséhez, beillesztésükhöz a horvát–magyar közjogi és kulturális törekvések összefüggéseibe. A hadtudományi, hadtörténeti kérdésirány is látványos újításokat hozott elsősorban a Zrínyi által az oszmán–magyar határon emelt erősség, Zrínyi-Újvár helyszíni feltárásával és Zrínyi Miklós hadtudományi műveltségének, valamint munkáinak szisztematikus vizsgálatával. Mindezen kutatások nem csupán a hangsúlyokat módosítják, hanem alaposan át is rajzolják a hagyományos elképzeléseket. A „magyar” Zrínyi helyett egy horvát–magyar, közép-európai és európai Zrínyi alakja bontakozik ki. Az országgyűlési határozat 3. pontja teljes joggal hangsúlyozza: „hogy Zrínyi Miklós kiemelkedő szerepet játszott a magyar–horvát közös történelmi múlt kulcsfontosságú eseményeiben, ezért az emlékévé egyben a magyar–horvát kétoldalú kapcsolatok elmélyítésének is méltó eszköze.”

¹ Az Országgyűlés 51/2019. (XII. 12.) OGY határozata.

Az Országgyűlés azt is kinyilvánította, hogy az emlékévként keretében „támogatja és szorgalmazza a Kárpát-medence és a diaszpóra magyarsága körében olyan rendezvények, megemlékezések szervezését, valamint tudományos és ismeretterjesztő kiadványok, filmek, illetve oktatási anyagok készítését, amelyek méltó emléket állítanak Zrínyi Miklósnak és munkásságának”.

A Nemzeti Közszolgálati Egyetemnek fontos feladata, hogy részt vállaljon a méltó megemlékezésben. Először is azért, mert egyik karának, a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karnak a jogelődjei a Zrínyi Miklós nevet viselték, és a Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus a mai napig is az ő nevét hirdeti. Másrészt pedig azért, mert Zrínyi munkássága, költői és prózai műveinek együttese bőséges – bár még kellőképpen ki nem aknázott – kútforrása annak az eszmeiségnek, amelyet a közszolgálat „szolgálatként” való felfogása, a megszerzett tudás, tapasztalat közjó érdekében való hasznosítása, a jó állam – jó kormányzás elve jelent; annak a gondolatnak és ethosznak, ami az NKE létrehozásában testet öltött, küldetésében megfogalmazódott. A magyar régiségben kevesen fogalmazták meg olyan tisztán és világosan a *bonum publicum* szolgálatának erkölcsi kötelességét, mint Zrínyi: „kiki használjon, szolgáljon hazájának, amint legjobban lehet, és ne válasszon magának könnyebbséget, könnyű professziót, avagy életet, mert azzal nem használna, sőt árt hazájának, hanem olyant, akiből a magyar nemzet tapasztalható hasznot vehet.”²

Az emlékévként ösztönzést adott arra, hogy Zrínyi örökségét beillesszük a közszolgálati oktatásba, a különböző hivatásrendek tanításába, elvégezzük Zrínyi műveinek olyan típusú feldolgozását, amelyet például a kínai hadtudomány klasszikusa, Szun-Ce *A háború művészete* című művének adaptálásával a vállalati, üzleti élet vezetői számára már itthon és külföldön sikeresen elvégeztek.³ Zrínyi örökségét birtokba venni – ez volt az emlékévként a Nemzeti Közszolgálati Egyetem ambíciója. Ennek egyik lehetséges módja az alábbi emlékkötet, a másik az életmű egy jól körülhatárolt része (Zrínyi Miklós hadtudományi munkái) nemzeti értéknek nyilvánításának és a Magyar Értéktárba való felvételének kezdeményezése.

² Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1976. 119.

³ Lásd például: Robert T. Kiyosaki: *8 lecke a harctéri vezetésről vállalkozóknak*. Budapest, Bagolyvár Trade Kft., 2016; Porkoláb Imre: *Szolgálj, hogy vezethess! Amit egy elit katonától tanulhatunk az üzleti életben*. Budapest, HVG Könyvek, 2016; Porkoláb Imre: *A stratégia művészete. Szervezeti innováció kiszámíthatatlan környezetben Szun Ce gondolatai alapján*. Budapest, HVG Könyvek, 2019.

PÁRHUZAMOK I. – HONVÉDELMI
ÉS HADERŐFEJLESZTÉSI PROGRAM
MAGYARORSZÁGON A 17. ÉS A 21. SZÁZADBAN

Vákát

Gróf Raimondo Montecuccoli – Egy osztrák (olasz) hős, császárhoz hű sikeres diplomata, hadvezér és tudós

Ausztria egy festői szépségű ország, amely kulturálisan és tudományosan is gazdag múltra tekint vissza. Az ország számos híres festőművészt, zeneszerzőt, költőt és nemzetközileg elismert tudóst adott a világnak.

A Habsburg-ház a „Míg mások háborúznak, te boldog Ausztria, házasodj!”¹ mottónak megfelelően háborúskodás helyett előnyös házasságkötésekkel és más országok trónjának megöröklésével növelte a birodalmát. A történelmet vizsgálva egyértelmű, hogy Ausztria több döntő háborút vesztett el, mint amennyit megnyert. Az osztrák hadtörténelem nem tud olyan kiemelkedő, nevezetes tábornokokat és tábornagyokat megnevezni – Radetzky gróf és Wilhelm von Tegetthoff tengernagy kivételével –, akik több katonai sikert arattak volna. Ezzel ellentétben az olyan, császári szolgálatban álló, külföldi származású parancsnokok listája, akik győzelemre vitték csapatukat, már jóval hosszabb. Kiemelkedő példaként említhető a 17. századi gróf Raimondo Montecuccoli vagy Savoyai Jenő herceg a 18. századból.

A dolgozat célja gróf Raimondo Montecuccoli életének és munkásságának bemutatása.

Mielőtt Montecuccoli életét, harcmезőn nyújtott teljesítményét és tudományos munkásságát bemutatnánk, fontos említést tenni a Habsburg Monarchia 17. századbeli történelmi háttéréről. A következő exkurzus pedig segít megérteni, hogy a Raimondo Montecuccoli által elért katonai eredményeknek milyen hatása volt a Habsburg Monarchia fejlődésére.

Exkurzus: a Habsburg Birodalom a 17. században²

A 17. század kezdetén a Habsburg Birodalom csupán egy közép-európai nagyhatalomnak számított. 1618-ban kirobbant a harmincéves háború (1618–1648), amelynek első része, 1618 és 1623 között, a cseh–pfalzi szakasz volt. Noha a harcokat kezdetben vallásháborúként értelmezték, később már sokkal inkább az európai nagyhatalmak szembenállásaként tartották számon.

A véres harmincéves háború következményeként a Habsburg Monarchia elvesztette német és nyugat-európai befolyásának igen jelentős részét. Erre válaszul az osztrákok megszilárdították a szomszédos, közép-európai területek feletti ellenőrzésüket, és 1648 után Ausztria határozott felügyeletet gyakorolt Felső- és Alsó-Ausztria, Stájerország, Morvaország, Csehország, Szilézia, Tirol, Karintia, Salzburg és Magyarország egyes

¹ *Heiratspolitik der Habsburger.*

² *Dtv-Atlas zur Weltgeschichte.* Band 1. München, Dtv-Verlag, 1964. 253–265.

részei felett. Miközben Bohémia is egy igen költséges szálka maradt az uralkodó szemében, addig a császárságban a központosítás szempontjából sokkal nagyobb akadályt jelentettek az Oszmán Birodalom közvetlen szomszédságában lévő magyar területek. A magyar nemesség zöme protestáns volt, így érthető módon ellenálltak, midőn I. Lipót császár erőszakos módon kötelezővé tette a katolicizmust minden magyar számára.

Nem sokkal a harmincéves háború lezárását követően a Habsburg Birodalom háborúban megfáradt erői teljesen kimerültek, és az ország gazdasága is súlyosan megsérült. Nyugatról Franciaország jelentett lappangó fenyegetést, és a Habsburgok nem léphettek fel a jól felkészült Oszmán Birodalom ellen sem, amely a fennálló béke ellenére egy nagyszabású hadjárat indítását tervezte a birodalom ellen. A Habsburgok stratégiája tehát kizárta az Oszmán Birodalommal való ellenséges viszony újakezdését. A törökökkel való béke fenntartása érdekében a császár szemet hunyt a határon történő török portyázások felett. Az uralkodó bízott az 1606-os zsitvatoroki békében, amelyet a hatálybalépést követően már többször meghosszabbítottak. A legutolsó meghosszabbítás egészen 1660-ig tartott, amikor is II. Rákóczi György erdélyi fejedelem szemet vetett a lengyel koronára, és önálló külpolitikát kezdett folytatni. Ennek hírére az Oszmán Birodalom úgy határozott, megleckézteti Rákóczit. A nagy katonai összecsapás során az oszmánok gyorsabban léptek, mint a bécsi udvar, így Montecuccoli a mérhetetlen túlerőt látva harc nélkül feladta Erdélyt.

1663-ra egyértelművé vált, hogy az Oszmán Birodalom egy nagyszabású támadást tervez indítani a Habsburg Monarchia ellen. Ezért aztán 1664-ben Montecuccoli átszervezte a birodalmi hadsereget, és így reagálni tudtak az ellenség csapatainak bevetésére. Az 1664-ben végrehajtott katonai hadműveletek az augusztus 1-i szentgotthárdi döntő csatához vezettek, amelynek során a császári hadsereg a szövetséges csapatok segítségével legyőzte az oszmán sereget. A vasvári béke (1664) megkötésével a Habsburg Birodalom újabb húsz évre fellélegezhetett. Ezt követően 1683-ban indított támadást az Oszmán Birodalom a Habsburgok ellen, amikor is három hónapig ostrom alatt tartották Bécset. Az ostromgyűrű feloldása után a császári csapatok követték a törököket, és eközben Magyarország teljes területét elfoglalták, bekebelezve azt a birodalomba mint egy új tartományt; ez ellentétes volt a magyarok függetlenedési szándékával, és megalapozta az évszázadokig tartó feszült osztrák–magyar viszonyt.

Montecuccoli családi háttere és katonai pályájának korai évei³

A Montecuccoli nemesi család gyökerei egészen a 11. századi Medinába nyúlnak vissza. A család ősi kastélya a ma is álló Montecuccolo vára volt, ami a Modenához közeli Pavullo nel Frignano településen található, az akkori Modenai Hercegség területén. 1369-ben a család főnemesi címet kapott, és 1530-ban V. Károly német-római császár birodalmi fejedelmi címet adományozott a családnak. Raimondo Montecuccoli 1609. február 21-én

³ Georg Schreiber: *Raimondo Montecuccoli: Feldherr, Schriftsteller und Kavallier*. Wien, Styria, 2000. 11–35.

született a 11 gyermekes család harmadik gyermekeként. Édesapját 1619-ben veszítette el mérgezés következtében. Félárvaként Alessandro d'Este bíboros udvarában nevelkedett. A bíboros egyházi karriert szánt az ifjú Raimondónak, de a bíboros halála után ő inkább a katonai pálya mellett döntött. 1625-ben Calloto császári generális Modenában járt látogatásban, majd magával vitte Montecuccolit német földre. Nemesi származása ellenére nem részesült kivételes bánásmódban, és meg kellett dolgoznia a ranglétrán való feljebb jutásért. Más szóval, ez alatt az idő alatt Montecucoli megtanulta a katonák kötelezettségeit a legalsó rendfokozatoktól haladva felfelé. Katonai karrierje 19 éves korában, 1627-ben kezdődött, amikor szolgálatba lépett a harmincéves háború alatt.

Montecucoli előrehaladása a ranglétrán⁴

A harmincéves háború második, 1625-től 1629-ig tartó szakaszában, a dán–holland háború alatt a katolikus Montecucoli a protestáns német és holland seregekkel csapott össze. Az ezt követő svéd szakasz alatt (1630–1635) 1632-ben foglyul ejtette Knyphausen svéd parancsnokot, de még ugyanabban az évben Breitenfeld mellett megsérült, és ő maga is fogságba esett. A fogságból hamar kiváltotta magát, és még 1632-ben őrnaggyá (*Obristwachtmeister*) nevezték ki, majd amikor 1633-ban csatlakozott a lovassághoz, alezredesi rendfokozatot (*Obristleutnant*) szerzett. Az 1634-es nördlingeni csatában Montecucoli a „Vitzthumer Kürassier” lovasezred parancsnokaként vett részt.

A harmincéves háború utolsó időszakában, a svéd–francia szakaszban (1635–1648) Montecucoli a svéd hadsereg ellen harcolt, és Kaiserslautern elfoglalásakor győzelemre vezette katonáit. Ezt követően ezredessé nevezték ki. Montecucoli immár ezredesként vezette a sereget az 1636-os wittstocki, az 1638-as chemnitzi és az 1639-es melniki csatákban. A svéd alakulatok fölénye miatt vissza kellett a csapatokkal vonulnia, és fogságba esett. A két és fél éves fogságát részben Szczecin lengyel városban töltötte. Ez idő alatt intenzív jogi, filozófiai, történelmi tanulmányokat folytatott, és tudományos munkát végzett. Fogsága alatt született meg az első katonai írása. Kiszabadulását követően felszabadította Felső-Sziléziát a svéd megszállás alól, amiért elismerésül megkapta a vezérőrnagy (*Generalfeldwachtmeister*) rendfokozatot.

1642/43 telén visszatért Modenába, és I. Francesco d'Este modenai herceg szolgálatába állt. Nonantola ostrománál mint lovassági tábornok vett részt, de 1664-ben már altábornaggyá (*Feldmarschallleutnant*) léptették elő, és Sziléziában töltött be vezető tisztséget, mialatt bevásztották az Udvari Haditanácsba is. Az Udvari Haditanács tagjaként köteles volt időnként Bécsben is megjelenni. 1645-ben részt vett az I. Rákóczi György elleni hadjáratban, és mialatt Csehországból Magyarország felé menetelt, élelmiszerrel és fegyveres csapatok utánpótlásával segítette a svédek által ostromlott Brno városát. A cseh Dux városánál (Duchcov) a svéd sereg felett aratott győzelmét követően pedig megkapta a császártól a lovassági tábornok rendfokozatot.

⁴ Schreiber (2000): i. m. 35–167.

A vesztfáliai béke megkötésével 1648-ban véget ért a harmincéves háború, amely után Montecuccoli többnyire diplomáciai küldetéseket teljesített szerte Európában, például Spanyolországban. A diplomáciai küldetések végeztével azonban hamar visszatért a katonai pályához. 1653-ban az Udvari Haditanács elnökhelyettese lett, majd három évvel később a kíséret egységek parancsnokaként 1656-ban ostrom alá vette és megadásra kényszerítette a svéd kézen lévő Krakkót. A következő évben, 1657-ben feleségül vette Maria Margareta von Dietrichstein-Mikulovot (1637–1676), házasságukból egy fiú és három lánygyermek született. 1658-ban időközben tábornaggyá léptették elő, majd a dán király szövetségeseként megküzdött a Jütlandon, Fyn szigetén és Pomerániában állomásozó ellenséges svéd csapatokkal. Az olivai béke 1660-as megkötésével véget ért a lengyelek és svédek közötti, trónutódlásért vívott északi háború (1655–1660). Ezt követően Montecuccoli a győri (Raab) végvidék főkapitánya lett. A Habsburg Birodalom számára Magyarország ezen régiója politikailag és katonailag is kulcsfontosságú szerepet töltött be, hiszen innen szervezte a hadvezér Montecuccoli az Oszmán Birodalommal határos területek védelmét. Azokban az időkben Győr volt a legerősebb erődítmény a Dunántúlon. 1661-ben az udvar parancsára Montecuccoli a Tiszához vonult a seregével, ahol ugyan fel tudták tartóztatni a török erőket, de az utánpótlás hiánya miatt vissza kellett vonulniuk. 1663-ban pedig már szisztematikusan visszavonult anélkül, hogy döntő kimenetelű harcba bocsátkozott volna a török csapatokkal. A megmaradt csapataival a Csallóközbe vonult vissza, Pozsonytól keletre. A Porta 1663 áprilisában hadat üzent a birodalomnak, de a támadást csak lassan bontakoztatták ki.

Montecuccoli a katonai vezetői pályája csúcán⁵

1664 közepén Montecuccoli átszervezte a császári hadsereget, amely így 30 ezer katonából állt, beleértve 10 ezer lovast. Az oszmán hadsereg nagysága azonban felülmúlta a császári csapatokat: Köprülü nagyvezír hadserege, amely feltételezhetően 120–150 ezer főből állt, nagy valószínűséggel magába foglalt körülbelül 60 ezer janicsárt és szpáhit, valamint 60–90 ezer vazallust és vélhetőleg 360 ágyút. 1664. július 25-én Köprülü seregének egy része (60 ezer katona) megpróbált Körmendnél átkelni a Rábán, de a keresztény sereg Montecuccoli segítségével visszaverte ezt a kísérletet. A török főssereg azonban már Szentgotthárd felé menetelt a Rába mellett. Július 31-én a török előőrs Mogensdorftól (Nagyfalva) délre átkelt a Rábán, és ott letáborozott. Augusztus 1-jén reggel 9 órakor a janicsárok megindították a támadást, és visszaszorították a keresztény csapatokat Mogensdorfig. A szövetséges csapatok döntő ellentámadása eredményes volt, és visszavonulásra kényszerítette a török csapatokat. A szövetségesek hadereje az alábbi egységekből tevődött össze: Habsburg-erők: 5000 gyalogos (10 zászlóalj), 5900 lovas (27 lovasszásad), 10 ágyú; német birodalmi erők: 6200 gyalogos (6 zászlóalj), 1200 lovas (9 lovasszásad), 14 ágyú; rajnai szövetségi erők: 600 gyalogos (2 zászlóalj), 300 lovas (4 lovasszásad); francia királyi erők: 3500 gyalogos (4 zászlóalj), 1750 lovas (10 lovasszásad); egyéb

⁵ Schreiber (2000): i. m. 167–263.

csapatok: 2000 horvát gyalogos, egy piemonti (olasz) gyalogezred (Marchese Pio de Savoya vezetésével), szentgotthárdi helyi magyar erők, Esterházy, Batthyány és Nádasdy saját csapatai, valamint cseh muskétások. Az ütközetben közel 10 ezer janicsár veszett bele a Rába folyóba. A csatában az oszmán sereget megközelítőleg 16 ezer fős veszteség érte, emellett pedig 15 török ágyú jutott a szövetséges erők kezére. Montecuccoli erőinek vesztesége nem haladta meg a 6000 főt. A menekülő csapatok által okozott zavarban az oszmán parancsnok, Köprülü Ahmed (nagyvezír, 1661–1676) úgy döntött, hogy nem küldi át hadseregének fennmaradó részét a folyón, és inkább visszavonult a csatától. Feljegyzések szerint a törökök további súlyos veszteséget szenvedtek az osztrákokkal együtt harcoló francia segédcsoportoktól. A törökök a szentgotthárdi csata alatt szembeültek először a nyugati, fegyelmezett sorokban, muskétával harcoló gyalogsággal. Mindemellett a törökök túl lassan reformálták meg gazdaságukat, hadseregüket és társadalmukat, és éppen ezért ebben az időszakban már egyre jobban alulmaradtak az európai ellenfeleikkel szemben.

A mengersdorfi döntő ütközetet követően a szemben álló felek megkötötték a vasvári békét (1664), amely garantálta a két birodalom közötti béke fenntartását a következő húsz évre. A magyar és horvát nemesség szemében a békeszerződés szégyenletes és megalázó volt, mivel mindkét hadban álló fél beleegyezett a szentgotthárdi csatában kialakult status quo fenntartásába. A Habsburg és az Oszmán Birodalom is előnyösnek ítélte meg a békeszerződést, mivel az lehetőséget adott nekik visszanyerni korábbi erejüket. A magyar és a horvát nemesség ugyanakkor egy olyan döntő csatát szeretett volna elérni, amivel lerázhathják magukról az oszmán igtát, és visszanyerhetik függetlenségüket. Ez a kiábrándultság vezetett a magyar és horvát nemesek körében kibontakozó, a bécsi udvar ellen irányuló összeesküvéshez. Az összeesküvés résztvevőit őrizetbe vették, vezetőiket – a Zrínyi és Rákóczi család kiemelkedő alakjait – 1671-ben Bécsújhelyen (Wiener Neustadt) lefejezték. Röviddel a fegyverszünet vége előtt a szultán nagyszabású támadást indított Bécs ellen, amely 1683-ban a város ostromához vezetett. A Habsburg Birodalom megsegítésére III. János lengyel király a hadseregével az ostromlott város alá vonult. A törökök felett aratott elsőprő győzelmet követően a Habsburgok lépésről lépésre visszaszerezték a korábban török hódoltság alatt álló magyar területeket.

Az Oszmán Birodalom felett aratott 1663–1664-es győzelme elismerésül Montecuccoli megkapta a fővezér (*generalissimus*) rendfokozatot, majd 1668-ban az Udvari Haditanács elnökévé választották.

Montecuccoli 1672-ben részt vett a hollandiai háborúban, ahol I. Lipót császár 18 ezer fős seregét vezette a franciák ellen. A hadvezér sikeresen harcolt a francia csapatok ellen, és 1674-ben elfoglalta Bonnt, majd 1675-ben ismételten legyőzte a francia csapatokat. Turenne francia tábornagy is e harcban szerzett halálos sebesülést.

A háborút követően Montecuccoli megbetegedett, és visszavonult a nyugat-európai hadszíntérről. Élete utolsó éveit leginkább a császári udvarban tudományos munkával töltötte. A Leopoldina Német Természettudományos Akadémia megalapításában is részt vett. 1680-ban egy balesetben vesztette életét Linzben. Montecuccoli a számára megígért hercegi címet már nem érthette meg. Ezt a fia, Leopold Fülöp kapta meg, ugyanakkor az ő 1698-as halálával kihalt ez a hercegi ág.

A kortárs nyugat-európai irodalomban Montecuccolit korának legtehetségesebb tábornokaként tartották számon. Montecuccoli támogatta az erős, besorozott katonákból álló hadsereget – szemben a zsoldosokkal –, felismerte a lőfegyverek jelentőségét, és hangsúlyozta a támadás fölényét a védelemmel szemben. Az Udvari Haditanács elnökeként elismerték a hadsereg hatékonysága érdekében végzett szervező munkáját is. Ugyanakkor voltak olyan európai államok, ahol nem magasztalták a hadvezért.

Az Osztrák Monarchia magyar területein nem csodálták őt ugyanúgy, mint a birodalom többi részén. Ennek az ellenszenvnek a legfőbb oka Zrínyi Miklós személye, aki ugyanolyan tehetséges hadvezér volt, mint Montecuccoli, és nehezményezte a Habsburg uralkodó hezitálását a törökökkel szemben Magyarország felszabadítása kapcsán. Azonban az Ausztriában elérhető szakirodalom nem részletezi a 17. század e két kiemelkedő alakja közötti konfliktust. Ilyen leírás hiányában fontos, hogy bemutassuk a nézeteltérés lényegesebb pontjait.

Exkurzus: a Raimondo Montecuccoli és Zrínyi Miklós közötti vita⁶

Zrínyi Miklóst (horvátul Nikola Zrinski, 1620–1664) mind a magyar, mind a horvát nép nagyjaként tisztelik. Ezzel szemben Ausztriában Zrínyi neve kevésbé ismert. Zrínyi Miklós személyének viszonylagos ismeretlensége Ausztriában akkor érthető meg, ha elkezdjük tanulmányozni életét és a bécsi udvarhoz fűződő viszonyát. Zrínyi Miklós lelkes magyar hazafiként élete során egy, a Habsburg elnyomás alól felszabadult, független Magyarországról álmodott, ezért aztán nem látták őt szívesen a bécsi udvarban. A Habsburg Birodalom magyarországi területeinek közvetlen szomszédságában folyamatos fenyegetést jelentett az Oszmán Birodalom. Magyarország nyugati részén Ferdinándot (III. Habsburg Ferdinánd német-római császár) választották meg magyar királynak, míg az ország keleti részén Szapolyai János került hatalomra, aki szövetséget kötött a szultánnal. Az ország nyugati részén Zrínyi IV. Miklós (1506–1566) hőiesen harcolt az oszmán seregekkel szemben, egészen a Szigetvár ostromakor bekövetkezett hősi haláláig. Dédunokája, Zrínyi VII. Miklós a harmincéves háború és a folyamatos török fenyegetettség idején született. A harmincéves háború során a bécsi udvar jelentős csapatokat küldött az északi hadszíntérre, ezért nem merte megkockáztatni egy második front létrejöttét a birodalom keleti részében, az Oszmán Birodalommal szemben. A magyar–oszmán határ mentén élő lakosság elkeseredett segélykiáltása Bécsben süket fülekre talált, ezért úgy érezték, teljesen magukra maradtak ebben a kritikus időben. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a 16. és 17. században a magyar arisztokrácia egyre hangosabban adott hangot szabadságvágyának a bécsi udvarral szemben.

⁶ Harald Pöcher: Zrínyi Miklós (1620–1664) – „Sors bona, nihil aliud.” Statesman, Poet, General and Founder of the Hungarian Military Science. *Österreichische Militärische Zeitschrift*.

A Zrínyi-család is számtalan alkalommal került konfliktusba Béccsel. A vitás helyzetekre példa a szürkemarhák kivitele Itáliába, valamint a Habsburgok török fenyegetettségre adott válasza. A Zrínyiek birtokai stratégiai jelentős szerepet töltek be a birodalomban, ugyanis ez volt a török hódoltság alatt álló magyar területek és Stájerország közötti ütközőzóna. Következésképpen a Zrínyiek területei jelentették az egyetlen folyosót az Adriai-tenger és a Habsburg befolyás alatt álló Nyugat-Magyarország és Stájerország között. A terület fontossága miatt a császár kiemelt figyelmet szentelt a Zrínyi-család tevékenységének. Például a császár nemtetszését fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Zrínyi Miklós szürkemarhát szállított a Rijeka melletti Bakar kikötőjéből Velencébe a vám megfizetése nélkül. Az exportot Zrínyi azzal magyarázta, hogy a határ védelmének érdekében szüksége van többletbevételre. A horvát bán és hadvezér egyre többször került konfliktusba a császárral, ugyanis meglátása szerint Magyarország és Horvátország teljes joggal bíró királyságok (*regnum*) és nem kapcsolt részei (*partes annexae*) a Habsburg Birodalomnak. Zrínyi újfent felbőszítette az udvart, amikor ismétlen szürkemarhákat exportált Velencébe, és az osztrákok fegyveres úton akadályozták meg az üzlet létrejöttét. Zrínyi számára azért volt fontos az élő állat exportja, mert az ebből származó bevételét az Oszmán Birodalom határán lévő erődítései fejlesztésére fordította. Az incidenst követően Zrínyi Bécsben, személyesen próbált magyarázatot adni az eseményekre, de ez sem váltott ki együttérzést az uralkodó köreiből. Az udvar elégedetlenségét tovább növelte, hogy Zrínyi folyamatosan harcban állt a kanizsai erődben állomásozó török csapatokkal. Ezek az összecsapások nemcsak Bécsset bosszantották fel, hanem a törököket is. Elrettentésként pedig az Oszmán Birodalom még több csapatot telepített a határra. Emiatt a bécsi udvar félt egy nagy horderejű, Bécsset célzó oszmán támadástól.

Amint azt korábban kiemeltük, a Habsburg–török béke legutolsó meghosszabbítása egészen 1660-ig tartott, amikor is II. Rákóczi György erdélyi fejedelem szemet vetett a lengyel koronára, és önálló külpolitikát kezdett folytatni. Ennek hírére az Oszmán Birodalom úgy határozott, hogy megleckézteti Rákóczit. Rákóczi pedig a bécsi udvarhoz fordult segítségért. Komoly szándékának bizonyítékeként kész volt seregét Montecucoli parancsnoksága alá vonni, aki Győr főkapitányaként az egyik legfontosabb politikai és katonai tisztséget töltötte be a Magyar Királyság területén, hiszen az ő feladata volt az Oszmán Birodalommal határos területek védelmét megszervezni.

A kirobbanó háborúban az oszmánok gyorsabban léptek, mint a bécsi udvar, így Montecucoli a hatalmas túlerőt látva harc nélkül feladta Erdélyt. A törökök elleni – kevésbé dicső – magyarországi hadjárata után Montecucoli egy anonim, nyilvános röpiratban indokolta meg tetteit. Montecucoli szerint a magyarok járatlanok a hadtudományban, és így nem tudják megérteni az ő hibátlan stratégiáját. Zrínyi erre a maga módján egy nyilvános röpiratban válaszolt, amelyben élesen kritizálta Montecucolit. Zrínyi szerint, noha Montecucoli egy csodálatos hadsereget vezetett, mégis tönkretette azt anélkül, hogy harcba szállt volna az ellenséggel. Montecucoli inkább feláldozta a saját embereit, és közbelépés nélkül végignézte, ahogy a törökök százezer magyart kényszerítenek rabszolgasorsba. Ez a fajta viselkedés pedig még az aljas

hóhérénál is hitványabb. A kritikája megfogalmazása után Zrínyi javaslatokat is tett a török elleni küzdelem lehető legjobb stratégiájának megtalálására.⁷

1664. november 18-án azonban egy vadászbalesetben életét vesztette. Zrínyit Európa-szerte gyászolták, és többen arról beszéltek, hogy a bécsi udvarnak köze lehetett Zrínyi halálához. Ezek az összeesküvésről szóló elméletek pedig hozzájárultak ahhoz, hogy Zrínyi és az ő irodalmi munkásságának népszerűsége folyamatosan növekedjen.⁸

Montecuccoli, a hadtudomány kiemelkedő alakja⁹

Szinte minden országnak megvan a maga kiemelkedő hadtudósa: Németországnak Clausewitz, Magyarországnak Zrínyi Miklós, Ausztriának pedig Raimondo Montecuccoli és Károly Lajos főherceg.

Egy Montecuccoliról szóló tanulmány nem lenne teljes a hadvezér hadtudományi munkáinak ismertetése nélkül. Napjainkban csupán kevés olyan szakértő van, aki a teljes munkásságát ismeri. Montecuccoli korának egyik legképzettebb stratégája volt, aki felismerte, hogy a győzelemhez nemcsak a bátorság döntő fontosságú, hanem a hadtudományi ismeretek is. Legjelentősebb műveit pedig latinra, franciára és németre is lefordították.

Montecuccoli művelt ember volt, aki folyékonyan beszélt olaszul, franciául, latinul és németül is. Pomerániai fogsága alatt a vár könyvtárában található könyvek olvasásával mélyítette el tudását. Mivel olasz volt az anyanyelve, ezért a könyvei többségét vagy olaszul, vagy latinul írta. Ez idő alatt, 1641 és 1642 között írta az első, három könyvből álló művét, az *Értekezés a háborúról* (*Trattato della guerra*) című esszét. Az első könyv a *Háború tervezése*, a második könyv a *Hadviselés*, a harmadik könyv pedig a *Háború befejezése* címet viseli. Az első könyv a következő négy fejezetet tartalmazza: *Tudnivalók a háborúról*, *A szövetségesekről*, *A fegyverzetről*, *A katonákról*. A második könyv tíz fejezetből épül fel: a *Védekező hadviselés*, *Támadó hadviselés*, *Hadviselés nyílt terepen*, *A fegyelemről*, *Az élelemről*, *A kémekről és felderítőkről*, *A menetelésről*, *A pihenő helyzetről*, *A harcokról* és *A besorozott katonákról és foglyokról*. A harmadik könyv pedig *A béketárgyalásokról*, *Az erők elbocsátásáról* és *A meghódított területek igazgatásáról* című fejezeteket foglalja magába.

⁷ Hausner, Gábor: Il dibattito tra Raimondi Montecuccoli e Miklós Zrínyi. In Vigh, Éva (szerk.): *Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma (2007–2009) : Mitografia del potere principesco fra l'Italia e l'Europa Centrale nei secoli XV–XVII*. Roma, Aracne, 2010. 450–458.

⁸ Hausner Gábor et al.: Novi Zrin u svjetlu izvora i istraživanja terena. In Bene Sándor – Zoran Ladić – Hausner Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zagreb, Matica Hrvatska, 2012. 189–218.

⁹ Alois Veltzé (szerk.): *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecuccoli, General-Lieutenant und Feldmarschall*. 4 Bände. Wien–Leipzig, Braumüller, 1899–1900. (*Montecuccoli herceg válogatott írásai*, Cs. és Kir. Hadi Levéltár). Veltzé ezredes (1899–1900) a bécsi háborús levéltár publikációs részlegének vezetője volt és korának igen termékeny írója. Több mint 122 történelmi jelentőségű kötet szerzőjeként vagy társszerzőjeként tartják számon. Az első világháború idején megalapította az úgynevezett „háborús levéltári irodalmi csoportot”, amely könyveket és cikkeket készített a fronton szolgáló katonák motiválására. Az Osztrák–Magyar Monarchiában Veltzé egyike volt azoknak a tiszteknek, akik a katonai eredményeiken túl is ismertek voltak.

Montecuccoli másik jelentős műve a *Dell'arte militare* című könyv, amelyet 1653-ban fejezett be. A könyv a következő fejezeteket tartalmazza: *Tizedes számrendszer, Terület- és térszámítás, Trigonometria, A fegyveres erők osztályozása, A feltételek biztosítása, A hadműveletekről, A menetelés, A tábor, A csata, A harc, A járőrözés, A tervezett erődítmény, A nem tervezett erődítmény, Az oldalvédelem, Az erődítmény személyzete, A koordinált támadás, Az elhamarkodott támadás, Védelem összehangolt támadás ellen, Védelem elhamarkodott támadás ellen, A felszabadulás.*

Montecuccoli legjelentősebb műve pedig az 1670-es *Magyarországi török háborúkról (Della guerra col Turco in Ungheria)* című könyve, amelyet a szentgotthárdi csata sikere után írt. A mű három fő könyvből áll, amelyek további három fejezetre vannak felosztva. Az első fejezet (*Rövid oktatás a hadügyről általában*) a következő alfejezeteket foglalja magában: *A háborúról, Az előkészületekről, A diszpozícióról, A hadműveletekről, Az erődítményekről, A mezei harcól.* A második fejezet (*Aforizmusok, azaz elmélgedések a legutóbbi magyarországi háborúknak történetéről*) az 1661., 1662., 1663. és 1664. esztendő eseményeit foglalja össze. A harmadik fejezetben (*Aforizmusok, melyeket a törökkel folytatott magyarországi háborúban lehetett alkalmazni*) a következőkről ír Montecuccoli: *A háborúról, Az előkészületekről, A diszpozícióról, A hadműveletekről, Az erődítményekről, A nyílt terepen folytatott harcról.* Ezenfelül a szentgotthárdi csata egy rövid ismertetése is megtalálható a könyvben.

Ezt követően 1673-ban írta *A csatákról (Delle battaglie)* című művét, amely a *Fő alapelvek, az Előnyös helyzet a csatában, A megfigyelésekről, az Általános hibák* és a *Gyakorlati tapasztalatok példái* című fejezetekre tagolódik.

Történelmi munkássága többnyire a különböző országokban tett látogatásai során szerzett tapasztalatain alapul.

Hadtudományi művei és tanácsai nagy hatást gyakoroltak az osztrák fegyveres erőkre. Montecuccoli volt az osztrák állandó hadsereg létrehozója, és többek között egységesítette, szabványosította a fegyvergyártást is.

Montecuccoli munkásságára visszatekintve egyértelművé válik, hogy a hadvezér korának egyik legkiemelkedőbb hadtudósa volt, és amennyiben csupán egyetlen mondattal kellene munkásságát összefoglalni, úgy könnyen mondhatnánk, hogy „Montecuccoli a modern ötletek megfogalmazója”.

A tanulmányban olvasható Montecuccoli elmélete a herceg, a katonai vezetők és a katonák szerepéről és kötelezettségeiről. Véleménye szerint a háború művészete az uralkodó jogkörébe tartozik, és neki kell biztosítania, hogy az országa megfelelően felkészüljön a hadviselésre. Montecuccoli szerint a katonai vezetők fő alapelvei a következők:

„Isten segítségének felkutatása; tapasztalt és hűséges katonák tanácsainak megfogadása; a megfelelő idő megragadása; csak olyanoknak adjon parancsot, akik képesek azt végrehajtani; az adott helyzet felmérése; nyugodtnak maradni veszélyhelyzetben is; gyorsabbnak lenni az ellenségnél; ellentmondásos parancsok kerülése; figyelmes parancsok kiszabása; jók jutalmazása és a rosszak büntetése, fegyelmezése. A parancsnoknak rendelkeznie kell harci szellemmel, egészségesnek, erős jelleműnek kell lennie, aki méltóságteljesen viselkedik. Fontos tulajdonsága még a megfelelő kor, a bátorság, a retorikában és a parancsnoklásban való jártasság.”

Ezekon felül a parancsnoknak alapos ismeretekkel kell rendelkeznie „a háború művészetének” mind az elméleti, mind a gyakorlati területén is. Néhány fejezetben kifejtette, hogy a katonai vezetőknek körültekintően mindent elő kell készíteniük a háború megkezdése előtt; háború alatt a hadi eszközök növelése előnyös, és mindemellett a parancsnoknak szerencsésnek is kell lennie. Ha egy parancsnoknak túl nagy a szerencséje, vigyáznia kell, nehogy meggondolatlan lépéseket tegyen. A parancsnoknak tanácskozásokat kell tartania, és célszerű mindenkit meghallgatnia.

Montecuccoli a helyi katonákat egyértelműen előnyben részesíti a zsoldosokkal szemben. A kiképzésnek ki kell terjednie a katonák fizikai megerősödésére, a fegyverhasználatra, valamint a szervezet viselkedési normáinak elsajátítására. Montecuccoli számára a fegyelem különösen fontos. Ezért is hívja fel a figyelmet a mértéktelen ivás, evés és a szexuális élvezetek mellőzésének fontosságára. A szerénységet szavakon, tetteken és a ruházaton keresztül kell szemléltetni, és úgy vélte, hogy ehhez a büntetés és a jutalmazás feltétlenül szükséges.

A fenti követelményeken és elvárásokon kívül Montecuccoli elemzi a háború előkészítéséhez szükséges elemeket is. Azt hamar felismerte, hogy a pénz elengedhetetlen feltétele a hadviselésnek. A pénzen kívül egyéb szükségleteket is meghatározott, úgymint az élelmiszer, lőszer, eszközök, mesteremberek, lovasok, felderítők és kémek. Manapság Ausztriában Montecuccoli munkássága szinte feledésbe merült, és csupán néhány olyan kutató van, aki a szentgotthárdi győzelemben vállalt szerepén felül is ismeri a személyét és tevékenységét. Értekezések és különböző diskurzusok során többször összekeverik a nevét a leszármazottjával, Rudolf von Montecuccolival (született 1843-ban Modenában, meghalt 1922-ben Badenben), aki a Császári és Királyi Haditengerészet egyik tengernagya volt.

Montecuccoli hatása napjainkban

Ferenc József 1863. február 28-i birodalmi rendelete alapján Ausztria híres és kiemelkedő hadvezérének, Montecuccolinak a tiszteletére egy életnagyságú szobrot állítottak fel az akkor újonnan épült bécsi Hadtörténeti Múzeum Hadvezérek Csarnokában. 1909-ben a tiszteletére elneveztek róla egy teret Bécs Hietzing kerületében. A mai Osztrák Szövetségi Hadsereg is számos helyen őrzi a nevét: a 35. gépesített lövészzászlóalj, a 6. zászlóalj-parancsnokság és a 4. gépesített lövészzászlóalj-parancsnokság viszik tovább a korábbi császári és királyi 8. „Montecuccoli” dragonyosezred és az első osztrák szövetségi hadsereg 2. „Montecuccoli” dragonyosezredének emlékét (1920–1938). Ezenfelül a németújvári (Güssing) laktanya, valamint a Theresianum Katonai Akadémia 1977–1980-as évfolyama is az ő nevét viseli. A második világháború során az Olasz Királyi Haditengerészet (Regia Marina) Condottieri-osztályú könnyűcirkálóját is Montecuccoli után nevezték el.

Következtetések

Raimondo Montecucoli (1609–1680) herceg és birodalmi gróf, tábornagy, Hohenegg, Osterburg, Gleiss és Haindorf ura, az Udvari Haditanács elnöke, a tüzérség és az erődítmények szakértője, Győr kormányzója, a lovasezred ezredese, a Titkos Tanács elnöke, az aranygyapjas rend kitüntetettje sokoldalú személyiség volt, aki egy személyben testesítette meg a barokk kor emberét és azokat a jellemvonásokat, amelyek megfeleltek az osztrák–magyar hadsereg ethoszának: jól képzett, jártas a művészetekben, lovagias, bátor és hű a császárhoz. Ezenfelül pedig hithű katolikus volt.

Montecucoli korának egyik legjobb parancsnoka volt, akinek a kemény és kegyetlen hadviselés módjai sem voltak ismeretlenek. Emellett pedig diplomataként és tanácsadóként is remekül helytállt. Kortársai közül csak legnagyobb riválisa, Zrínyi Miklós értett még hozzá hasonlóan a toll- és fegyverforgatáshoz is. A hosszú katonai pályafutása alatt számtalan területen alkotott, beleértve békeszerződéseket, gyakorlati és elméleti kérdéseket, beszámolókat, személyes visszaemlékezéseket, de még szatirikus munkákat is. A *Magyarországi török háborúkról (Della guerra col Turco in Ungheria)* című könyve második fejezetének 5. részében a következőket írta Montecucoli a pénz hadviselésben betöltött szerepéről: „Nem csodálkozhatunk azon, hogy ha valakit megkérdeznek, mi kell a háborúhoz, ezt válaszolja: »Három dolog: pénz, pénz és újfent pénz.«”¹⁰

Felhasznált irodalom

- Dtv-Atlas zur Weltgeschichte*. Band 1. München, Dtv-Verlag, 1964.
- Heiratspolitik der Habsburger*. Online: https://de.wikipedia.org/wiki/Heiratspolitik_der_Habsburger#Identit.C3.A4tsstiftendes_Motto
- Pöcher, Harald: Zrínyi Miklós (1620–1664) – „Sors bona, nihil aliud.” Statesman, Poet, General and Founder of the Hungarian Military Science. *Österreichische Militärische Zeitschrift*. Online: www.oemz-online.at/pages/viewpage.action?pageId=10356464
- Hausner, Gábor: Il dibattito tra Raimondi Montecucoli e Miklós Zrínyi. In Vigh, Éva (szerk.): *Annuario dell'Accademia d'Ungheria in Roma (2007–2009)* : Mitografia del potere principesco fra l'Italia e l'Europa Centrale nei secoli XV–XVII. Roma, Aracne, 2010. 450–458.
- Hausner Gábor – Négyesi Lajos – Padányi József: Novi Zrin u svjetlu izvora i istrazivanja terena. In Bene Sándor – Zoran Ladič – Hausner Gábor (szerk.): *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti*. Zagreb, Matica Hrvatska, 2012. 189–218.
- Schreiber, Georg: *Raimondo Montecucoli: Feldherr, Schriftsteller und Kavallier*. Wien, Styria, 2000.
- Veltzé, Alois (szerk.): *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecucoli, General-Lieutenant und Feldmarschall*. 4 Bände. Wien–Leipzig, Braumüller, 1899–1900.

¹⁰ „Qual meraviglia... richiesto tal uno delle cose necessarie alia guerra, egli rispondesse, tre esser quelle: Denaro, denaro, denaro!”

Vákát

Zrínyi korának hadművészete

A 17. század európai hadművészetére bátran ráfoghathatjuk, hogy sokszínű, változatos, több sikeres és kevésbé sikeres megoldással próbálkozik akár harcászati szinten, akár a hadvezetés legmagasabb szintjén. A kontinens középső és keleti felére ez még hatványozottabban igaz, ahol a nyugatinak nevezhető megoldások egyes elemei éppúgy megtalálhatók, mint a keletről érkező hatások. Ha elfogadjuk a hadügyi forradalom fogalmát, amelyet a teória kidolgozója 1560 és 1660 közé tesz, akkor a század nagyobbik felében még zajlott azon átalakulás, amelynek legfontosabb eleme a harcászat megváltozása – mindenekelőtt a tűzfegyverek tömeges alkalmazása miatt –, a haderők létszámának ugrásszerű növekedése, és mindezek hatására a hadászati gondolkodás megváltozása.¹ A korszak végleg leszámolt a lovagi hadviseléssel, az 1525. évi páviai csatában a *landsknechtek* sortüzei megállították a francia páncélos lovasokat, s ezzel véget vetettek egy félelmetesen gyönyörű korszaknak. Ekkor már a fejedelmek által felfogadott zsoldosok, zsoldos társaságok vették át a főszerepet a csatatereken, vagyis „ha volt pénz, volt sereg, ha sok pénz volt, talán még győzelem is” elv vált uralkodóvá. A zsoldosságot megélhetésként választókban sem volt hiány, a mezőgazdaság átalakulása miatt egyre többen váltak földönfutóvá. Nyugat-Európából kiindulva a földművelés helyett egyre jobban a gazdaságosabb, az időjárásnak kevésbé kitett állattenyésztés nyert teret, megindult a bekerítés hírhedt folyamata, a jobbágyokból béresek lettek, aminél viszont jobban fizetett a katonaság. Erre a legjobb példát éppen a svájciak szolgáltatták. Most már csak azt kellett kitalálni, hogy a gyalogos zsoldos miként győzheti le a lovagokat, amire pedig megvoltak a megfelelő ókori példák, illetve csupán annak a régi mondásnak kellett érvényt szerezni, hogy „sok lúd disznót győz”.

Először a gyalogosok – például íjászok vagy lándzsások – néhány soros vonalba álltak; utána már négyszögekbe, úgynevezett *gevierthausen* alakzatokba álltak fel, amelyek minden irányú támadás ellen védelmet nyújtottak. Ebben még mindenki szálfegyverrel, lándzsával, alabárdal volt felfegyverezve. Fontos volt az egységesség és a szervezethez. Az itáliai háborúk időszakában kezdenek el megjelenni a kézi tűzfegyveresek, akiknek a helyét sokáig nem találták meg. A muskéták, *arkebúzok* töltési ideje, találati pontatlansága miatt esetükben is tömeges alkalmazásra törekedtek, de óvakodtak a szálfegyveresek zárt rendjét megbontani velük. Az együttes alkalmazásuk kidolgozása már a spanyol zsoldosvezérekre várt, akik kigondolták és megvalósították a *tercio* alakzatot.

A lovasság lassan megszabadult feleslegessé vált páncéljaitól, bár egyelőre azért maradt rajtuk bőven. E fegyvernem is törekedett a zárt rendű alakzatok felvételére, majd a tűzfegyverek alkalmazására. Így kerül a kezükbe a pisztoly, abból legalább egy pár,

¹ Kelenik József: A hadügyi forradalom és jelenségei Európában és a Magyar Királyságban a XVI. század második felében. *Studia Agriensia*, (1997), 17.

illetve az arkebúz,² a karabély őse. A pallosukat még megőrizték, de a kopjájukat már eldobták; viszont löni már tudtak, amit ki is kívántak használni, így dolgozták ki a *karakolírozás* rendszerét. Erről később még lesz szó. E nem éppen hatékony módszer mellett időnként lovasrohammal is próbálkoztak, bár leginkább felbomlott alakzatok ellen.

A tüzérek is kezdenek életjelet adni magukról. Először szállított csöveikkel váraknál, várakban jelentek meg, csak ritkán a csatatereken. Az itáliai háború évtizedei alatt terjedtek el a vontatható lövegtalpak, amelyekhez már könnyebb, ezáltal kisebb kaliberű csöveket alkalmaztak. Így váltak annyira mozgathatóvá, hogy a harc dinamikájához alapszinten már alkalmazkodhattak. Tüzüikkel mindenesetre hozzájárultak ahhoz a fejlődési ívhez, amely azt mutatja, hogy miként vált egyre meghatározóbbá a tüzellel való pusztítás az emberi erővel és a hideg fegyverek hatásával szemben.

Mіндеzen változások már megteremtették a fegyvernemek összehangolt működésének lehetőségét, a csapatok korábnál nagyobb mozgékonyágát, vagyis a hadvezérek variációs lehetőségei bővültek. Merészebben tervezhettek hadjáratokat, persze, ha volt elég élelem, lőszer és minden más, ami hadsereg működéséhez kellett. A háborúk azonban a kincstárakat hamar kiürítették, ilyenkor jöttek a bajok, a fizetetlen zsoldosok garázdálkodásai, átállásai, árulásai. S a hadak egyre nagyobbak lettek, különösen a spanyol királyé, köszönhetően az Újvilágból érkező aranyhajóknak.

A fejlődés irányát ebben a korszakban elsősorban nem hadtudósok határozták meg, hanem pragmatikusan fejlődött a hadművészet. Azoknak a tevékenysége, mondhatni, kísérletezései jelölték ki a fejlődés útját, akiket megbíztak egyes kötelékek megszervezésével, harcok, ütközetek, csaták vagy éppen hadjáratok vezetésével. Kivételt csak kevesen jelentenek, ilyen például Johann Jacob Wallhausen, aki megírta a gyalogos és lovas harc szabályzatait.³

A tárgyalt korszakban a hadügy fejlődésének új irányt adott a németalföldi hadügyi fejlődés. A spanyolokkal szemben folytatott szabadságharcukban nem tudtak még csak hasonló nagyságú haderőt sem kiállítani, mint ellenfelük, így ki kellett dolgozniuk egy kisebb, de hatékonyabb alkalmazást. Ez esetben már megtalálhatjuk az elméleti alapokat is, amelyet Justus Lipsius filozófiája, Orániai Vilmos, Nassaui Móric, majd János munkássága alapozott meg és fejlesztett tovább.⁴ A változás lényege a fegyelmezettebb, elhivatottabb haderő felállítása és fenntartása, amely egyrészt kihasználja Németalföld sajátos természetföldrajzi viszonyait, másrészt lényegesen jobb erőgazdálkodással harcol. Lényegében ez azt jelenti, hogy a nagy, mély *tercio*alakzat helyett keskeny, mozgékony harcrendi elemeket alkalmaz. Ennek viszont alapfeltétele a képzett vezetők és a kiképzett legénység, továbbá a megbízhatóság biztosítása. Ez utóbbit a „katonákról való gondoskodás” alapos megszervezésével és figyelemmel kíséréssel érték el.

A holland hadművészet új volt, mégis régi harcászatra épült, és a legjobban a római *cohorsok* alkalmazására hasonlított. Abból indult ki, hogy a spanyol harcrend legna-

² A német *Arkebuse*, francia *arquebuse*, olasz *archibugio* szóból.

³ Johann Jacobi von Wallhausen: *Kriegskunst zu Fuß*. Oppenheim, De Bry, 1615; Johann Jacobi von Wallhausen: *Kriegskunst zu Pferd*. Frankfurt am Main, De Bry, 1616.

⁴ Erről lásd Bárczay Oszkár: *A hadügy fejlődésének története II*. Budapest, MTA, 1895; Honfi József (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974.

gyobb hátránya, hogy a gyalogság tömege – a négyszög belsejében és a nem harcoló oldalakon – csupán a fizikai nyomás eszköze. Ezt a megoldást a németalföldiek nem választhatták, mivel sokkal kevesebb katonájuk volt. Ugyanakkor a gazdag németalföldi kereskedővárosok alaposan felfegyverezhették seregüket. Nassaui Móríc a nagy négyszög helyett egy tagolt, több harcvonalas harcrendet alkalmazott. Ez lehetővé tette a tüzérvények hatékonyabb alkalmazását, a súlyképzést, a tartalékok alkalmazását. Kezdetben általánosan tízfős mélységű alakzatokat alkalmazott, később a pikásokat csupán öt sor mélyen állította fel, az arcvonalban ötven emberrel. E központi harcrendi elem mellé muskétásalakzatok járultak.

A világtörténelem egyik, de a 17. századnak mindenképpen a legjelentősebb háborúja a harmincéves háború volt. Ebben szinte majdnem minden európai ország részt vett, és összecsaptak a különböző fejlődési irányú hadművészeti megoldások. Az egyik főszereplő végig a császári haderő, amelynek soraiban Zrínyi Miklós 1642-től három évig harcolt. Itt látott olyan haderőt, amely mintául szolgálhatott a megálmodott magyar állandó hadseregnek.

A Habsburg Birodalom haderejét ebben a korban döntően önkéntes toborzás útján állították fel. Az uralkodó a sereg szervezésekor tapasztalt hadvezéreit bízta meg az ezredek felállításával. Az ezredek hadseregbe egyesítették, amelynek tulajdonosa az uralkodó volt. A hadsereg vonatkozó minden intézkedés tőle indult ki, általában az Udvari Haditanácson keresztül. A haditanács hatásköre kiterjedt a hadsereg ellátására is, a hadbiztosi és élelmezési hivatalok is az intézkedései szerint működtek, természetesen egyeztetve az Udvari Kamarával.

Háborúban a hadsereg a fővezér irányítása alatt állt. Ebben a tevékenységében csupán egy kisebb kíséret segítette, akik a táborok megszervezéséért és az ellátás biztosításáért feleltek.

A hadsereg fő fegyverneme a gyalogság, amelynek alapvető fegyvere a pika, illetve a muskéta volt. A zsoldosok rendszerint rendelkeztek sisakkal és legalább mellvérttel. A pikások és muskétások aránya a 16–17. század fordulóján már nagyjából egyenlő volt. A gyalogság jellemzően védelmi jellegű harctevékenységet folytatott, ezt jelzik azon hatalmas négyszögek, amelyek csak lassú mozgásra voltak képesek. A gyalogezred századokból állt, amelyek állománya 150–200 fő volt, egy ezredbe 10–12 század tartozott. A több ezredből létrehozott négyszög (spanyol négyszög, *bataglia, tercio*) rendszerint 3000 főből állt. E létszám zömét a pikások tették ki, akik négy-öt méter hosszú fegyvereiket több sorból is az arcvonalba szegezheték. A négyszög oldalainak hosszát a rendelkezésre álló pikások száma adta. E számból a vezér egy kis táblázat segítségével gyököt vont, ami megadta, hogy egy oldal hány emberből álljon. A felsorakozott pikás tömeg elé rendszerint több sorba muskétások álltak, miként a négyszög sarkaira is, négyes oszlopban tíz fő mélységben. A muskétások ezen alakzatban soronként tüzeltek, majd hátravonultak újratölteni. Így biztosították a folyamatos tüzelést, míg az ellenség közvetlen közelébe nem értek. Ekkor egy nagy utolsó osztály után a muskétások a négyszögbe menekültek, vagy a pikások lábaihoz feküdtek, és megkezdődött a pikások harca.

A négyszögek helyének kiválasztásánál nagy gondot fordítottak a terep adta lehetőségek kihasználására. Bár a négyszög minden irányú támadás kivédésére, illetve minden